

„Az igazság az idő leánya”

Anthony Kemp:
The Estrangement of the Past
Oxford University Press, New York
and Oxford, 1991. 227 old.

Anthony Kemp munkájában azt a folyamatot kíséri meg nyomon követni, melynek során a 3. századtól a 14. századig uralkodó középkori történeti gondolkodás modelljét kiszorítja és felváltja a modern történeti paradigma. Kemp szerint a két modell közötti alapvető különbség a történeti idő problémáján keresztül válik megfoghatóvá: a középkori nyugat-európai történelemszemléletet jellemző szinkretikus, egységes idő- és történelemfelfogás a 14. és 18. század közötti időszakban átalakul, dinamizálódik, és az állandó változás, folyamatos meghaladás (*supersession*) keretként a modernitás, az újkori történelmi tudat döntően meghatározó elemévé fejlődik.

Kemp számára a közeg, amelyben ez az átalakulás végbemegy, a történeti szövegek világa. Amint azt többször is hangsúlyozza munkájában, a társadalmi-politikai kontextus szerepét témája tárgyalásakor elhanyagolhatónak tekinti. Elméleti alapvetése szerint a „múltnak irodalmi kifejeződésén túl nincs érzékelhető léte” (VII. o.), azaz a múlt az azt megismerni szándékozó történész számára csak a szövegekben létezik. Ezért Kemp a szövegközpontú megközelítést hívja segítségül, amikor a két történetfilozófiai rendszert, mint egy-egy egységes narratív modellt, a rájuk leginkább jellemző narratívák elemzésével kívánja rekonstruálni. A végeredmény – a szerző szavaival élve – egy „metahistorikus idő-szöveg” (VII. o.), amelynek változása, átalakulása az egyes

történetírói szövegek vizsgálata során érhető tetten.

Ez a fajta megközelítési mód ugyanakkor elsődleges fontosságot tulajdonít a jelentés, az értelmezés kérdésének, amit jelez a könyv előszavában idézett, a 17. századi puritán Új-Anglia egyik jeles vezetőjétől, Thomas Hookertól származó rövid szövegrészlet az igazságról (V. o.). A connecticuti lelkipásztor az igazság megszületését a közvetlen, sötét, igazság nélküli múltat felváltó puritán jelenbe teszi. Kemp szerint Hooker kommentárja, amely az újvilági puritán „kiválasztottak” történelemfelfogásának lényegeként fogható fel, az óvilági, premodern Angliából származó mondás – „Az igazság az idő leánya.” – félreértése, „félreolvasata”, átértelmezése. Míg a középkori (eredeti) olvasatban a mondat a tradíciót, a folytonosságot jelöli meg az igazság legitimáló erejeként, addig Hooker a kijelentést a „feje tetejére állítja” (V. o.), és következtetéseiben a múlttal, pontosabban a múlt, azaz a középkor igazságával való szakítást jelöli meg az új igazság alapjaként.

A *The Estrangement of the Past* szerkezete világosan tükrözi a két modell történetét: a középkori történelemszemlélet kezdeteiről szóló fejezetet az annak kiteljesedését tárgyaló rész követi. Az eredeti modell lebontásával, az új paradigma megszületésével foglalkozó fejezet után kerül sor az amerikai puritánok (Kemp szerint a modernkori időfelfogás legkövetkezetesebb képviselői) értékelésére. Az utolsó fejezet már a vallási alapú modell szekularizált változatait elemzi, elsősorban amerikai példákon keresztül, de európai gondolkodókról (pl. Nietzsche) is szót ejtve.

A középkori múltértelmezés alapjait

ismertető első fejezetben a korai időszak (4. század) legfontosabb alakjai közül Kemp Caesarei Eusebios és Szent Ágoston munkásságának szenteli a legtöbb figyelmet. Mindkét szerző olyan történelemfelfogást követ munkáiban, amely az időt változatlanak tekinti, és nem tételez fel különbséget jelen és múlt között.

A gondolat, mely szerint a történelemben minden jelen idő, Eusebios munkáiban kristályosodik ki. Kemp a 3. és 4. században alkotó egyházatya történelemszemlélete kapcsán ismerteti és elemzi a gondolatmenetében kardinális szerepet betöltő, a középkori modell létrejöttében döntő fontosságú vallási lelki élményt. A középkori keresztény ember számára alapvető fontosságú a hit történeti vonatkozása, amely legszemléletesebben a távolodó Krisztus képében fejeződik ki. A kereszthalállal a hívők minden egyes generációja egyre távolabb kerül a történeti Krisztustól és így Istentől is. A Krisztus utáni földi jelent ezért Isten távolléte jellemzi, és a Megváltóval való újraegyesülés reményét a Második Eljövétel ígérete élteti a hívő számára. Ám ennek az ígéretnek a beteljesülése bizonytalan. A múlt és a jövő e két fontos eseménye közötti időszak alapvető élménye a „hosszú várakozás” (6. o.), amely egyben az isteni kinyilatkoztatás hiányát is jelenti a földön. Ebből viszont az következik, hogy a középkori ember a jelenben kizárólag a múltbéli kinyilatkoztatásra támaszkodhat, amely egyedül a változatlanak ítélt, kanonizált, isteni eredetű szövegekből ismerhető meg. Így az eredeti kinyilatkoztatást kell alapul vennie ahhoz, hogy pszichikailag le tudja küzdeni a távolságot önmaga és Isten, jelen és múlt között.

Kemp olvasatában Eusebios Egyháztörténetében – indirekt módon – kísérletet tesz a távolodás fent vázolt fájdalmas élményének a feldolgozására és kompenzálására egy olyan történelemfelfogás kidolgozásával, amely a változatlanság dogmájára épül, s melyben – tagadva az idő legfontosabb jellemvonását, a változást – múlt és jelen eggyé válik. A krízisélmény feldolgozása tehát retorikailag, a szó, a nyelv eszközével, a történelem ideologikus célzatú használata során valósul meg Eusebios művében. Az egyházatya, amikor amellet érvel, hogy a korabeli keresztény egyház hűen követi az eredeti dogmákat, igyekszik kimutatni a folytonosságot az egyház 4. századi és Krisztus korabeli állapota között. Ebben a folytonosságban minden dogmatikai újítás, változás anomáliaként – az eusebiosi retorikában eretnekségként – jelenik meg. Csak ezek kiküszöbölésével valósulhat meg az egység – a nyelvi, misztikus egység – hívő és Isten, jelen és múlt között. Kemp szerint ezt a gondolatot hivatott kifejezni az Egyháztörténet narratív szerkezete. Az Inkarnáció és a Megváltás révén az Isten és ember között megvalósuló integrációt a hívők első generációjának korát követő hanyatlás időszaka váltja fel, amelynek során – az eretnekek megjelenésével – kezdetét veszi egy dezintegrációs folyamat és az egyház üldöztetése. Az egyházatya művének konklúziója ugyanakkor visszatérést jelent az eredeti állapothoz: Eusebios Nagy Constantinusban látja a szabadítót. Ő „Isten barátja” (17. o.), aki megoldja a konfliktusokat, véget vet a keresztény egyház üldözésének, és visszaállítja az eredeti állapotot, helyreállítja múlt és jelen egységét. Ezért – Kemp szerint – Eusebios Nagy

Constantinusa szinte második Krisztusként jelenik meg az Egyháztörténetben.

Az Eusebios által létrehozott modellt – amint azt Kemp bemutatja – Szent Ágoston a *De civitate Dei*, és az *Enarrationes in Psalmos* című munkáiból kiolvasható korszakolásával bővíti ki. A hat évezred, mely az Ádám-tól a Második Eljövételig tartó periódust öleli fel, hat korszakot jelent, amelyek egy ismérven mégis azonosak: az egyes millenniumokat változatlanul jellemzi. Egy-egy korszakon belül, csakúgy mint Eusebiosnál, semmilyen dogmatikai újítás nem történik. Ágoston saját kora – a 4. század – a periodizáció folytán a hatodik, utolsó évezredre esik, amelyet az Első Eljövétel vezet be, és amely a Második Eljövettel zárul.

Az egységesítő törekvés ugyanakkor nem csak az időbeliség tekintetében jut kifejezésre Ágostonnál. A *De civitate Dei*-ben a két ország – Istené és emberé – eredetében és számos elemében különbözik egymástól, ugyanakkor a földi ország olyan vonásokat is magában hordoz, amelyek az égi országra utalnak, hiszen eredetileg annak képmásaként teremtetett. A földön ezt az isteni részt testesíti meg a keresztény egyház, amely összekötő kapocsként szolgál az égi és a földi ország között. Ahogy a hatodik évezred – homogenitása folytán – összekötő múltat, jelent és jövőt, úgy az Egyház fogalma – melynek működését ezzel az millenniummal azonosítja az egyházatya – lehetőséget nyújt az égi földi megjelenítésére. Ágoston másik fontos újítása a középkori modell fejlődése szempontjából az, hogy megalapozza a folytonosságot a korábbi keresztény történetek által Antikrisztusként jellemzett Róma és a keresztény Egyház között. Kemp meggyőzően mutatja be, hogy Ágoston

értelmezésében a Jelenések könyvének Rómát elítélő szimbolikája miként veszt el élet, hogyan kerül el az egyházatya a „nagy parázna asszony” (Jelenések 17) azonosítását Rómával, illetve a „vadállatát” (Jelenések 13) Caliguláéval. Róma Ágoston korában már azonossá válik a keresztény egyházzal: a Jelenések könyvének Róma-ellenessége aláásta volna Ágoston szinkretizmusra való törekvését, egy olyan egység megteremtését, amelyben „a világi és a szent, múlt és jelen egyetlen paradox egységet alkot.” (32. o.) A kontinuitás egyértelművé tétele a Római Birodalom és a későbbi középkori Német-Római Szent Birodalom között Ágoston tanítványának, Paulus Orosius nevéhez fűződik, aki *Historiarum adversum paganos* című munkájában átveszi Dánielnek a négy ókori birodalomra – asszír-babiloni, macedón, karthágói, római – épülő korszakolását. Orosius célja az, hogy bebizonyítsa, nem a keresztény vallás felvétele, illetve a pogány istenek elhagyása az oka Alaric Róma elleni inváziójának (i.sz. 410). A gótok pusztítása nem különleges sorscsapás, hanem csupán egy az egyes korszakokban előforduló szerencsétlenségek közül, és nem jelenti Róma, a római történelem folytonosságának a végét. Az örök város története teljesen kitölti az utolsó, negyedik évezredet.

A középkori történelemszemlélet kiteljesedését Kemp a 12-14. századra teszi. Clairvaux-i Bernát, Pierre Abélard, Westminsteri Matthew, Freisingi Ottó és Dante a nagy építkezés befejezői. Az épület elemei hasonlóak az alap szilárdságát biztosító alkotórészekhez. Továbbra is él a Rómával való kulturális azonosság gondolata, amely legplasztikusabban Danténál jelenik meg, aki Augustus császár korát az aranykorral

azonosítja, és akinél Róma veszi át az addig Isten választott népeként tisztelt Izrael szerepét. Róma a keresztény vallás és „nemzet” központjává válik. A középkori polgárok számára a Római Birodalom bukása sohasem következett be – ők változatlanul a Birodalom polgárainak vallották magukat. Dantéhoz hasonlóan, a fentebb említett gondolkodók mindegyike befejezettnek tekintette a középkori tudás épületét, melyhez – nézetük szerint – semmi újat nem lehet hozzátenni, és ezért bármely újítás eretnekségnek számított volna a szemükben.

A középkori történelemszemlélet katedrálisa a 14. századig szilárdan állt. Ekkor azonban olyan erők jelentek meg a történelem színpadán, amelyek aláásták annak fő tartópilléreit. A középkoriból az újkori modellbe való átmenetet Kemp alapvetően két fontos fejleményre vezeti vissza. Az egyik a pápaság és az Antikrisztus közötti párhuzam gondolata, a másik pedig a kontinuitás tagadása a klasszikus Római Birodalom és a középkori Német-Római Szent Birodalom között.

A pápaság tekintélyének első nagy hatású kritikus a John Wyclif volt, aki továbbgondolva Ágoston periodizációját, heves támadást indított az egyház tekintélye ellen. *De apostasia* című művében az angol teológus elfogadja azt az állítást, miszerint a hatodik évezred az Egyház kora, amelyet a Második Eljövételnek kell követnie; ugyanakkor felteszi a kérdést: mi a magyarázata annak, hogy a Krisztus utáni első évezred véget ért, de a Megváltó nem tért vissza, azaz a hetedik millennium még nem kezdődött el? Az 1300-as évek vége felé alkotó Wyclif a Szentírásban, az egyedül autentikus isteni kinyilatkoztatásban találja meg a

választ a kérdésre, közelebbről a Jelenések könyvének 20. részében: a Sátán kora jött el, és ezért a korabeli keresztény egyház az Antikrisztus egyháza. Wyclif ezzel a megállapításával természetesen egyúttal tagadja az apostoli egyház és a jelenkor egyháza közötti azonosságot, súlyos csapást mérve ezzel a hagyomány dogmájára. Wyclif szerint a keresztény egyház története a hanyatlás története: a pápa bűnös, nem tud megfelelni annak az elvárásnak, hogy Krisztus imitációja, antitípusa legyen, nem szolgálhat összekötő kapocsként múlt és jelen között. Az egyház korabeli állapota bizonyítja Wyclif számára, hogy valóban az Antikrisztus kora jött el. A burjánzó korrupció és a hozzá kapcsolódó jelenségek mind őt látszanak igazolni.

Kemp hangsúlyozza Wyclif hatását Husz Jánoson keresztül Lutherra, aki annyiban különbözik az angol gondolkodótól, hogy a pápaság intézményét születésétől fogva – pontosabban az apostolok korát követő időszakról kezdve – bűnösnek, romlottnak tartja. Luther a középkor újításellenes retorikáját használja fel az egyházi tradíció szubverziójára, amikor azt állítja, hogy a keresztény egyház 1500 éves története az eredeti, apostoli keresztény doktrína megcsúfolása, paródiája, a jelenkor egyháza pedig a Sátán eszköze. A német teológus számára egyedül a Biblia tükrözi az eredeti állapotot, így kizárólag az képezheti a tradíció alapját. A múlt és jelen – az apostolok és Luther kora – közötti időszak már nem a változatlanság kora, hanem a dinamikus, újításokkal, hibákkal teli történelemé.

A protestáns gondolkodók kritikájához hasonló bírálatot fogalmaztak meg a reneszánsz humanisták, akik a

középkor fogalmának megalkotásával (lásd Flavio Biondo *Historiarum ab inclinatione Romanorum decades III* [1483] című művét) egyértelműen elhatárolták a múltat a klasszikus eredetitől és a modern jelentől. A reneszánsz elsősorban a világi fronton intézett hatásos támadást a középkori történelemfelfogás ellen és ásta alá – a reformációval karöltve – annak legfontosabb tartópilléreit. A Római Birodalom folytonosságának dogmájára mért súlyos csapást például Petrarcha azzal, hogy Nagy Károly császári címének tagadásával kétségbe vonta a *translatio imperii* gondolatát, és a Római Birodalom paródiájaként szólt a Frank Birodalomról, illetve a Német-Római Császárságról.

A múlttól, a múlt történelemszemléletétől való eltávolodás kiteljesedését Kemp az Újvilág puritán történetíróinak munkásságában véli felfedezni. William Bradford, Edward Johnson vagy Cotton Mather nem csupán ideológiailag, szellemileg, és a verbalitás szintjén szakítottak a középkori modellel, hanem fizikai értelemben is: az Óvilágot elhagyták egy új világ kedvéért. A szellemi és fizikai eltávolodás esetükben ugyanakkor nem pusztán a középkori világnézethez való viszonyukat illetően érvényes. Az amerikai puritán történetírók közül először Bradford fogalmazza meg (*Of Plymouth Plantation* című művében) azt a véleményt, hogy az egyház folyamatos hanyatlása az európai reformációval sem állt meg. Az egyik bizonyíték erre a protestánsok (azaz puritánok) üldöztetése protestánsok által, a valódi egyház tagjainak a szenvedései. Ugyancsak Bradford az, akinél Kemp szerint először érhető tetten a meghaladás elve, mely szerint a reformáció által helyreállított igazság

további hanyatlása miatt a puritánok számára a cél nem lehet más, mint az eredeti igazság újfent forradalmi módon való restaurációja, a lutheri reformáció igazságának a meghaladása. Az Óvilág – és így a múlt – lakóival szemben a kiválasztottak ahistorikus, az idő múlásával dacoló, az eredetivel megegyező egyházszerkezetet kívántak létrehozni, amely a Bibliában lefektetett isteni elveken nyugszik, és amely nem szorul további reformációra, változtatásra.

Bradfordhoz hasonlóan a többi, Kemp által tárgyalt új-angliai történetíró is a meghaladás elvére építi narrációját. Ugyanakkor ezekben a munkákban Kemp szerint az új-eredeti igazság meghaladásától való félelem érzete is kitapintható. Cotton Mather *Magnalia Christi Americana*-ja a jelenkorról mint a puritánok történetének hanyatló korszakáról beszél. Az amerikai puritánok harmadik generációjához tartozó történetíró szintén a meghaladás elvét alkalmazza művében, azt azonban összeköti a hanyatlás retorikájával. Kemp értelmezésében Mather jellegzetes stílusa – digressziók, allúziók – kísérletet jelent arra, hogy a retorika eszközével lelassítsa az időt, amely további hanyatlást hoz, további távolodást a valaha meglévő ideális állapottól. A tudatos kísérlet ellenére azonban Mather elismeri, hogy a hanyatlás megállítására csak egy új reformáció képes, amely a jelenlévő meghaladásával egy újabb új-eredeti igazságot hoz létre.

Az újkori egyháztörténetek műveiben megszületett és továbbörökített történeti paradigma szekularizációja a 19. századra teljesedik ki. Kemp az általa vizsgált 19. századi gondolkodóknál igyekszik kimutatni a modern puritán történeti modell továbbélését. Az egyik

példaként Ralph Waldo Emersont említi, akinek munkáiban (*The American Scholar* és *Nature*) a természet jelképezi az ideális, ahistorikus állapotot. Az ehhez való visszatérés az állandóhoz, az igazsághoz való visszatérést, valamint a múlt, az európai hagyomány elutasítását jelenti. A múlt nem képez egységes történelmet, az igazság különböző, egymástól eltérő formákban van jelen a tradícióban, ezért az nem tekinthető az igazság legitim forrásának. Egyedül a természet képviselte tudás állandó – szemben a történetivel. Ezért kizárólag a természet az, amely a puritánok Bibliájához hasonlóan az egyetlen érvényes episztemológiai alapot képezi Emerson számára – mondja Kemp.

Kemp másik fontos 19. századi gondolkodója – immáron Európából – Nietzsche. A német filozófus, aki szintén a modern történeti paradigmában alkotott, az idő és a különböző kultúrák közötti viszony elemzésére fektet nagyobb hangsúlyt. A történelem újkori, dinamikus modelljében nála a kulturális különbségek időbeni különbségekként jelennek meg. Nietzsche a történelmet a változás történeteként fogja fel, amelyben kultúrák születnek és pusztulnak el. A német filozófus egyúttal – amint azt Kemp hangsúlyozza – óva int attól, hogy az ideálshoz való visszatérés jogát (retorikáját) bármely nemzeti kultúra szószólói kisajátítsák maguknak, hogy egy kultúra saját magában lássa a történeti fejlődés csúcspontját. A 19. század nemzeti történetírói ugyanakkor Európában és Amerikában egyaránt – mutat rá Kemp – szinte kivétel nélkül összekapcsolták a jelennek a múlttal szembeni elsőbbségét a saját kultúrájuknak a többi kultúrával szembeni felsőbbrendűségének gondo-

latával. A nemzet-, illetve etnocentrikus történetírásban kihalásra ítélt fajként jelennek meg a fejlődés alacsonyabb szintjén megrekedt népekként ábrázolt csoportok – George Bancroft, amerikai történész esetében az észak-amerikai indián törzsek –, és így nyer legitimitást a fejlődésben élenjáró nemzet térnyerése az elmaradottak rovására. Az ilyen felfogású történészek műveiben a fejlődés elve csak az illető nemzet jelenéig működik: abban kiteljesedve megszűnik létezni.

A 19. század a mai értelemben vett tudományos történetírás megjelenésének a kora. Igen fontos ebben az összefüggésben Kempnek az a megjegyzése, hogy a modern történeti paradigma nem a történelem tudományággá váló felemelkedésének köszönheti létét. A viszony éppen fordított. A modern kori történelemfelfogás – amint azt a szerző fent vázolt gondolatmenetével igyekszik bizonyítani – vallási eredetű és a meghaladás elvén nyugszik. A tudományos történetiség felemelkedése az új történeti paradigmával szemben támasztott kihívásokra adott válaszként és így annak következményeként értelmezhető. Kemp szerint a tudományosságra való hivatkozás retorikája a modern paradigmához tartozó tudás és igazság paradigmatis, azaz relatív jellegét hivatott elfedni, és azok örökkévaló érvényességét próbálja igazolni azáltal, hogy kivonja őket az idő mint egymást követő és meghaladó paradigmák egymásutániságaként felfogott jelenség hatalma alól. (Kemp a vallásos történetírás tudományos történetírássá való átalakulásának a kezdeteit az Újvilágban Thomas Prince munkájához [*Chronological History of New England*, 1736] kapcsolja. Prince szakít a hagyományos modellre jellemző nyílt retorikai, ideológiai célzatosság-

gal – művében a tények ismertetése a fő szempont.)

Kemp nagyívű elemzését a század-vég-századelő kiemelkedő amerikai történetírójának, Henry Adamsnek az értékelése zárja. Nem véletlenül, hiszen Adams munkássága egyaránt tartalmaz a középkori paradigmára, műltszemléletre utaló elemeket (*Mont Saint Michel and Chartres*), amelyek az egységet hangsúlyozzák a narráció eszközeivel (elsősorban az építészet maradandó emlékeit állítva ellentétbe a történelem mulandóságával), és olyan művet (*The Education of Henry Adams*), amely a modernitás sokrétűségének a jegyében fogant, amelyben Adams már szakít a szimultán, térbeli szerkezet dominanciájával, és az időbeliséget, a változást tekinti kizárólagos rendezőelvnek. Kemp olvasatában a történelem tárgya Adams számára illuzórikus, megfoghatatlan anyag, a történelem mint tudomány pedig a „felejtés tudománya” (166. o.).

Bár Kemp műve elején leszögezi, hogy magát nem sorolja egyetlen történetfilozófiai irányzathoz sem, a múlttól, annak megismeréséről vallott nézetei alapján, amelyeket könyve végén részletesen összefoglal (174–178. o.), és amelyekre korábban is tesz utalásokat (lásd fentebb), nem nehéz tetten érni nála a posztmodern történelemszemlélet bizonyos elemeit. (A posztmodern történetírás ismérveiről többek között lásd AETAS 1994/3. 155–161. o.) Ezek közé sorolandó az a tény, hogy Kemp hangsúlyozza a múlt és a megismerő tapasztalás között létező áthidalhatatlan szakadékokat. Mivel a múlt anyagilag és filozófiailag megfoghatatlan, az csak az emlékezetben él és szövegekben ölt testet. A történész számára csupán az a lehetőség adott, hogy válasszon ezen szövegek közül. A

választás elve kizárólag esztétikai és morális, nem episztemológiai, és ilyen értelemben a végeredményként létrejövő rekonstruált múlt, illetve a róla szóló igazság relatív. Posztmodern vonásnak tekinthető Kempnél továbbá az is, hogy a történeti tudat funkcióját alapvetően legitimáló funkcióként határozza meg. (Jean-François Lyotard, a posztmodern egyik legismertebb teoretikusa számára a legitimáció problémája kardinális jelentőséggel bír. Lásd: A posztmodern állapot. Jürgen Habermas, Jean-François Lyotard, Richard Rorty tanulmányai. szerk. Bujalos István, Bp., 1993.) A történelem mint legitimáció Kemp szerint egy adott történeti, kulturális modell ideológiájának az alátámasztására irányul. Ebből viszont számára az is következik, hogy maga a történeti paradigma is csak addig maradhat legitim, amíg megfelel az adott ideológia igényeinek. Ugyanakkor, érvel Kemp, a történeti modell is képes arra, hogy alakítsa a kultúrát, melyben gyökerezik.

Kemp megközelítése mindazonáltal néhány ponton – a két paradigma történetiségéről vallott nézetei következtében – különbséget is mutat a posztmodern szemlélethez képest. A legfontosabb ezek közül a középkori és a modern történeti modell összefoglaló összevetésénél érhető tetten. Kemp ugyanis a modern történetírói paradigma (modernitás?) egészen korunkig tartó folytonosságát tételezi fel szemben például Lyotard nézetével, mely szerint a modern kultúrát a 2. világháború után felváltja a posztmodern (lásd: A posztmodern állapot, különösen 82. o.). Így joggal állítja Kemp néhány oldallal korábban Henry Adams-szel kapcsolatban: „az ő történelmi világa a miénk.” (174. o.) Kemp olvasatában továbbá a modern történeti paradigma

olyan metanarratívaként jelenik meg, amely legfőbb jellemvonása – minden új meghaladás befogadása, a forradalmak iránti tolerancia – révén biztosítja a nyelvjátékok pluralizmusát. Az ellene indított támadások (Claude Lévi-Strausst és Michel Foucault-t hozza fel példaként Kemp) szükségképpen betagozódnak a rendszerbe, megszeli-
dülnek, nem okoznak igazi pusztítást, hiszen azok csupán egy-egy újabb forradalmat, meghaladást jelentenek. Mindez viszont azt is jelenti – érvel Kemp –, hogy a modern történeti paradigma szinte elpusztíthatatlan, mivel annak legfőbb legitimációs elve a meghaladás, a relativizmus elfogadása. A paradigma folytonossága ugyanakkor mára már az ideológiák pluralizmusát eredményezte (ez ismét posztmodern helyzetértékelés). Ezek az ideológiák egymással és múltbéli változataikkal állandó konfliktusban vannak, amit viszont a meghaladás elvére épülő, metanarratívaként funkcionáló *modern*

történeti paradigma foglal keretbe (ez viszont már nem az).

Mindezek után felvetődhet a kérdés, miként viszonyul Kemp ahhoz a történeti paradigmához, amelyben ő maga is alkot. A hangnem, amelyben lezárja művét, melankolikusnak tűnik. Simone Weil nyomán ugyanis arról ír, hogy a nyugati világ a modern paradigmán keresztül az igazság állandóságát illető szkepticizmusát exportálta a világ többi részébe is. Ahogy Kemp megjegyzi: „... mi, akik a Nyugathoz tartozunk, és nem hiszünk semmiben, mindenütt olyan embereket alkottunk, akik az égvilágon semmiben nem hisznek.” (178. o.) Mindez – úgy véljük, megkövethető a kijelentés – azt mutatja, hogy a Henry Adams által elsíratott premodern egység és állandóság iránti nosztalgia talán Kemptől sem idegen.

Vajda Zoltán